

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СІВАК ОЛЕКСАНДРА ВІКТОРІВНА

УДК 343.2/.7:504.06

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО
ЗАВОЛОДІННЯ ЗЕМЛЯМИ ВОДНОГО ФОНДУ
В ОСОБЛИВО ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук**

Київ – 2023

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент

Приходько Тетяна Миколаївна,

Товариство з обмеженою відповідальністю «ХЛІБНИЙ ГУРМАН»,
директор

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Бабікова Олена Сергіївна,

Науково-дослідний інститут проблем досудового розслідування,
директор

доктор юридичних наук, професор

Берднік Інна Володимирівна,

Тренінговий центр прокурорів України,
консультант аналітичного відділу підготовки прокурорів

Захист відбудеться 14 вересня 2023 року о 15 год 00 хв на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 14 серпня 2023 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Оксана ХАБЛО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до положень ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Статтями 13 та 14 Конституції України визначено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави та є об'єктами права власності Українського народу. Екологічна безпека та охорона суспільних відносин, які складаються в зазначеній сфері, у тому числі відносно земель водного фонду, є пріоритетним напрямом державної політики, а тому реалізація зазначених конституційних принципів не можлива без кримінально-правової охорони суспільних відносин в екологічній сфері. Практичним підтвердженням такої реалізації є положення, закріплені в розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (КК України), в якому визначений перелік кримінальних правопорушень, що посягають на довкілля та межі покарання за злочинні посягання, що сприяє зміцненню екологічної ситуації, захисту природних об'єктів та суспільних відносин в екологічній сфері.

Кримінально-правова охорона суспільних відносин набуває особливого значення при вчиненні такого злочинного посягання, як незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України). Суспільна небезпечність цього кримінального правопорушення полягає в тому, що воно завдає шкоду не лише суспільним відносинам, а й самому природному об'єкту – землям водного фонду, і спричинена шкода може бути непоправною як для екологічної сфери, так і для суспільства в цілому. Тому, з огляду на суспільну небезпечність вказаного посягання, є актуальним дослідження та розкриття питань кримінально-правової характеристики незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах з метою пошуку та розроблення пропозицій з удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність в розрізі досліджуваного складу кримінального правопорушення та відповідної правозастосовної практики.

На сучасному етапі розвитку України в контексті обраного євроінтеграційного курсу в структурі кримінальних правопорушень проти довкілля незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах набуває особливого значення. Згідно зі статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України (МВС) та Генеральної прокуратури України (ГПУ), кількість зареєстрованих кримінальних проваджень становила: 2013 року – 61; 2014-го – 54; 2015-го – 43; 2016-го – 97; 2017-го – 27, за період 2018–2023 років кількість зареєстрованих кримінальних проваджень у місті Києві, за даними ІППІ «АРМОР», становить 1 провадження, що доводить латентність цих кримінальних правопорушень, актуальність досліджуваної норми та її необхідність у врегулюванні суспільних відносин. Однак практика застосування норми та розуміння її положення становить складнощі на практиці, що своєю чергою засвідчують результати проведеного анкетування працівників Національної поліції України, серед яких: 60 % опитаних зазначили про середній рівень ефективності ст. 239-2 КК України; 93 % респондентів вказали на необхідність розширення переліку кваліфікуючих

ознак ст. 239-2 КК України; 88 % опитаних констатували складність відмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 239-2, від складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 239-1 КК України; 100 % опитаних вважають предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 239-2 КК України, будь-яке дно водойми, тим самим проігнорувавши вказівку законодавця на «грунтовність» і засвідчивши факт неправильного розуміння об'єкта та предмета злочинного посягання; 52 % опитаних вважають чинну редакцію диспозиції ст. 239-2 КК України звужувальною. Викладене вище доводить необхідність й актуальність дослідження положень ст. 239-2 КК України для з'ясування наявних прогалин, розроблення рекомендацій щодо покращення її приписів, які сприятимуть підвищенню ефективності застосування норми на практиці та захисту суспільних відносин в екологічній сфері.

Недосконалість формулювання законодавцем положень ст. 239-2 КК України, зокрема відсутність чіткого визначення об'єкта (предмета) посягання, спричинила неоднозначне розуміння правозастосовувачами її положень, як наслідок – неправильне застосування на практиці. Необхідність здійснення ґрунтового наукового дослідження питання незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах зумовлена також тим, що нині здійснено лише одне дисертаційне дослідження, присвячене кримінальному правопорушенню, визначеному в ст. 239-2 КК України.

Частково окреслену проблематику висвітлювали в науково-практичних коментарях, монографічних дослідженнях із питань кримінально-правової охорони довкілля, навчальній літературі. Дослідженню питань кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища присвячували свої праці такі науковці, як: В. І. Андрейцев, В. І. Антіпов, М. І. Бажанов, С. Б. Гавриш, О. М. Джу́жа, Е. М. Жевлаков, А. В. Савченко, Ю. С. Шемшученко, В. А. Широков, В. В. Черней. Напрацювання М. І. Бажанова, Т. В. Корнякової, М. В. Куц, П. С. Матишевського, В. В. Сташиса, В. Я. Тація створили належне теоретичне підґрунтя для дослідження загальних питань екологічних злочинів, зокрема складу злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України. Нині злочини проти довкілля, серед яких і злочин, передбачений ст. 239-2 КК України, активно вивчають О. С. Бабікова, С. Б. Гавриш, С. В. Гізімчук, О. О. Дудоров, К. В. Корсак, М. В. Кумановський, Н. А. Лопашенко, В. К. Матвійчук, І. І. Митрофанов, Р. О. Мовчан, Н. В. Нетеса, О. С. Олійник, О. М. Царенко.

Однак у наукових доробках зазначених учених бракує переконливих аргументів для з'ясування питань, що стосуються соціальної обумовленості криміналізації досліджуваного складу кримінального правопорушення, його об'єкта, предмета та суб'єктного складу, з'ясування змісту й ознак об'єктивної сторони. Важливим також є питання розкриття та розширення кваліфікуючих ознак злочинного посягання, обґрунтування індивідуальності положень досліджуваної норми в контексті порівняльної характеристики й відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, розроблення рекомендацій, що сприятимуть вирішенню питання притягнення особи до адміністративної відповідальності в разі встановлення малозначності діяння. Тож вибір теми дисертаційного дослідження зумовлений її актуальністю та необхідністю формулювання науково обґрунтованих

пропозицій з удосконалення положень ст. 239-2 КК України, їх теоретичним і практичним значенням.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Декларації Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища 16 червня 1972 року, Всесвітньої хартії природи Організації Об'єднаних Націй 1 січня 1982 року, Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку Організації Об'єднаних Націй 14 червня 1992 року, Загальної програми дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре, в межах можливостей нашої планети»; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розроблень на 2020–2024 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454; Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затверджених рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року (протокол № 23).

Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 січня 2014 року, протокол № 1, розглянуто координаційним бюро Національної академії правових наук і включено до переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (№ 866, 2014 рік).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є виконання наукового завдання, що полягає в комплексному науково-правовому аналізі соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду, визначенні, аналізі, удосконаленні суб'єктного складу досліджуваного кримінального правопорушення, об'єктивної сторони, кваліфікуючих ознак, розробленні загального переліку рекомендацій, спрямованих на покращення норми ст. 239-2 КК України та практики її застосування.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження вбачається за необхідне виконати такі *задачі*:

- здійснити аналіз наукових досліджень, присвячених питанням кримінально-правової охорони довкілля та земель водного фонду, з метою встановлення стану їх наукового вивчення і подальшого використання поглядів науковців для проведення ґрунтового дослідження;

- визначити чинники соціальної обумовленості криміналізації посягань на землі водного фонду;

- розглянути та проаналізувати міжнародне законодавство, кримінальне законодавство європейських країн, а також законодавство Сполучених Штатів Америки та Великої Британії, що спрямоване як на захист екологічної сфери, так і на охорону земель водного фонду, з метою окреслення законодавчих підходів до вирішення питання притягнення до кримінальної відповідальності за злочини в екологічній сфері;

– ґрунтовно дослідити об'єкт і предмет складу кримінального правопорушення та з'ясувати його ознаки, розробити пропозиції щодо їх удосконалення та розширення переліку;

– з'ясувати зміст об'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, визначити основні напрями вдосконалення цього питання та надати відповідні рекомендації;

– проаналізувати суб'єктний склад незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, розробити пропозиції щодо його вдосконалення та обґрунтувати необхідність розширення переліку;

– здійснити науковий аналіз суб'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, окреслити основні напрями вдосконалення цього питання та сформулювати рекомендації;

– дослідити кваліфікуючі ознаки незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, розробити пропозиції щодо їх удосконалення та розширення переліку;

– розглянути суміжні склади кримінальних правопорушень, встановити спільні й відмінні ознаки, обґрунтувати значущість і доцільність ст. 239-2 КК України, а також з'ясувати порядок врегулювання питання притягнення особи до відповідальності в разі малозначності діяння, передбаченого ст. 239-2 КК України, сформулювати рекомендації з удосконалення цього питання.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері екологічної безпеки та правове забезпечення охорони земель водного фонду.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження використано загальнонаукові, спеціально-наукові та філософські методи, зокрема: *порівняльно-правовий* – дав змогу проаналізувати кримінальне законодавство 12-ти держав світу та встановити схожі й відмінні риси, виявити переваги й недоліки в законодавстві зарубіжних країн щодо відповідальності як за злочини проти довкілля загалом, так і за посягання на землі водного фонду зокрема, з'ясувати соціальну обумовленість криміналізації діяння, яке посягає на землі водного фонду, шляхом порівняння положень чинного КК України з положеннями КК УРСР 1960 року, а також встановити відповідність норм кримінального, земельного, водного, цивільного, адміністративного та інших законодавчих актів положенням Конституції України (розділи 1–3); *узагальнення* – надав можливість з'ясувати загальні властивості й ознаки елементів досліджуваного складу злочину (розділ 2); *історико-правовий* – використано для розгляду історичного розвитку встановлення кримінально-правової охорони як навколишнього природного середовища, так і земель водного фонду (розділ 1); *формально-логічний* – сприяв визначенню змісту низки кримінально-правових і загальних понять, суті термінологічних сполучень й окремих понять, а також обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення положень ст. 239-2 КК України (розділи 1–3); *статистичний* – використано під час вивчення статистичних даних про кримінальні провадження, направлені до суду, аналізу й узагальнення результатів анкетування, вивчення судових рішень, постановлених у справах за обвинуваченням за ст. 239-2

КК України (розділи 1, 2); *біометрії* – застосовано в процесі вивчення літератури за темою дисертаційного дослідження (розділи 1–3); *діалектичний* – для встановлення сутності кримінально-правових понять і категорій, розгляду їх у взаємозв'язку єдностей та протилежностей (розділи 1–3, висновки); *індукції* – надав можливість узагальнити й підбити підсумки дослідження за кожним розділом дисертації (висновки до розділів, загальні висновки); *системно-структурний* – дав змогу з'ясувати ознаки основного та кваліфікованого складу досліджуваного злочину, а також його місце в структурі Особливої частини КК України (розділи 2, 3).

Емпіричною базою дослідження є: 1) результати анкетування 269 працівників Національної поліції України з м. Києва та десяти областей України; 2) 309 рішень судів загальної юрисдикції; 3) офіційна статистика МВС України та ГПУ про виявлені та скеровані до суду справи щодо обвинувачення осіб у незаконному заволодінні землями водного фонду в особливо великих розмірах.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є однією з перших наукових праць, присвячених комплексному й системному дослідженню питань кримінально-правової характеристики незаконного заволодіння землями водного фонду, у якій здійснено розгорнуте, послідове та різнопланове дослідження зазначеного злочинного посягання. Конкретний внесок дисертанта в наукове розроблення зазначених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій, що містять елементи наукової новизни, мають теоретичне і практичне значення для кримінально-правової охорони земель водного фонду від злочинних посягань, зокрема:

вперше:

– доводиться індивідуальність та актуальність положень ст. 239-2 КК України шляхом аналізу розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» КК України в результаті здійснення якого визначено суміжні зі ст. 239-2 КК України кримінальні правопорушення (ст. 237, 238, 239, 239-1, 242 КК України) та встановлено відсутність можливості врегулювання питання кримінально-правової охорони земель водного фонду будь-якою іншою нормою окрім ст. 239-2 КК України. Здійснено аналіз суміжних до кримінальних правопорушень проти довкілля адміністративних правопорушень в результаті проведення якого виявлено відсутність норми, яка визначала б межі адміністративної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду у випадку малозначності діяння;

– шляхом аналізу суміжного законодавства доведено, що предмет досліджуваного злочинного посягання мають визначати не як «поверхневий ґрунтовий шар земель водного фонду», а як «землі водного фонду», оскільки останнє поняття є ширшим і дає змогу в повному обсязі охопити той природний об'єкт, що є предметом злочинного посягання, з метою забезпечення ефективнішого захисту суспільних відносин в екологічній сфері;

– запропоновано авторський варіант назви диспозиції ст. 239-2 КК України, завдяки якому розширено об'єкт і предмет злочинного посягання, обґрунтовано позицію щодо необхідності розширення та уточнення переліку кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 і ч. 3 ст. 239-2 КК України, шляхом викладення ст. 239-2 КК України у новій редакції:

«Стаття 239-2. Порушення правил використання земель водного фонду

1. Порушення правил використання земель водного фонду...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища або на землях промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення або якщо таке порушення призвело до вилучення таких земель у значному розмірі...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки...»;

— виявлено відсутність у кримінальному законодавстві зарубіжних країн конкретних норм, які б врегульовували питання кримінальної відповідальності за злочинні посягання на землі водного фонду, а також те, що жодний з них не виділяє землі водного фонду як об'єкт злочинного посягання; кримінальна відповідальність за посягання на об'єкти довкілля врегульована в загальних рисах без чіткої деталізації.

удосконалено:

— наукові положення щодо соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду шляхом проведення аналізу розвитку кримінального законодавства в період перебування України в складі СРСР та на сучасному етапі, викладено авторські пропозиції стосовно доповнення переліку критеріїв криміналізації діянь, серед яких: відносна поширеність діяння; конституційні чинники; міжнародно-правова необхідність; процесуальна можливість здійснення кримінального переслідування; повнота складу кримінального правопорушення;

— наукові позиції щодо суб'єктного складу досліджуваного кримінального правопорушення шляхом їх розширення та віднесення до нього спеціального суб'єкта;

— наукові позиції щодо доцільності розширення кваліфікуючих ознак, визначених ч. 2 ст. 239-2 КК України, шляхом доповнення такими як: вчинення злочинного посягання службовою особою з використанням службового становища; вчинення злочинного посягання на землях промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони, вилучення земель водного фонду в значному розмірі;

— наукові підходи до розуміння критеріїв, за якими слід відмежувати незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах від суміжних складів кримінальних правопорушень;

дістало подальший розвиток:

— наукові погляди щодо визначення родового об'єкта незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах як суспільних відносин, що забезпечують екологічну безпеку, що становить нормальний стан довкілля, який забезпечує здорове існування, повноцінний розвиток людини та збереження природних ресурсів;

— наукова дискусія щодо наявності юридичних можливостей встановлення кримінальної відповідальності та притягнення до неї юридичних осіб, зокрема вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, на сучасному етапі розвитку як кримінального й суміжного законодавства;

— наукові підходи щодо доцільності використання термінологічних конструкцій «незаконне заволодіння», «особливо великі розміри» в розрізі

досліджуваного складу кримінального правопорушення з урахуванням віднесення його до розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» КК України;

– наукові дискусії щодо неповноти відображення в ст. 239-2 КК України суб'єктного складу, а саме: наявності процесуальної можливості притягнення до відповідальності у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та відсутності вказівки на спеціальний суб'єкт;

– наукові пропозиції щодо доцільності розширення кваліфікуючих ознак незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, шляхом їх доповнення такими як: вчинення злочинного посягання на землях, які призначені для промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення; порушення правил користування землями водного фонду, що призвело до вилучення таких земель у значному розмірі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в ньому пропозиції та сформульовані висновки використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення положень ст. 239-2 КК України й законодавства про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень проти довкілля (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 4 грудня 2017 року № 04-18/11-2188);

– *правозастосовній діяльності* – для правильного й однозначного застосування положень ст. 239-2 КК України під час виявлення та розслідування незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 14 листопада 2017 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива частина», а також для підготовки нових редакцій науково-практичних коментарів КК України, підручників з кримінального права (акт Національної академії внутрішніх справ від 15 вересня 2017 року);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних питань кримінально-правової характеристики незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах як злочину проти довкілля (акт Національної академії внутрішніх справ від 24 жовтня 2017 року).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Перші економіко-правові дискусії» (Львів, 4 березня 2014 року), «Треті економіко-правові дискусії» (Львів, 26 червня 2014 року); «Одинадцять економіко-правові дискусії» (Львів, 26 квітня 2016 року); «Дванадцять економіко-правові дискусії» (Львів, 24 травня 2016 року); «Сучасний вимір держави і права» (Львів, 19–20 травня 2017 року); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 30 листопада 2022 року), «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено в 12 наукових публікаціях, зокрема в 5 статтях, з яких 4 – опубліковано в наукових фахових виданнях, включених МОН України до переліку фахових

наукових видань з юридичних наук, 1 – у виданні іноземної держави й 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (144 найменування). Повний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких загальний обсяг тексту – 197 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження; окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну одержаних результатів, теоретичне і практичне значення отриманих результатів; надано інформацію про їх апробацію та публікації автора.

Розділ 1 «Загальна характеристика незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах» структурно містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового дослідження питань кримінально-правової характеристики незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»* визначено коло науковців, які досліджували питання, пов'язані з кримінально-правовою охороною довкілля та її окремих об'єктів, а також суспільних відносин у сфері екологічної безпеки в період чинності КК УРСР 1960 року та чинної редакції КК України 2001 року. Проаналізовано ці законодавчі акти, а також суміжне законодавство та наукові праці, присвячені питанням земель водного фонду. Встановлено, що прийняття 2001 року нового кримінального закону засвідчило спрямованість поглядів законодавця на усунення прогалин у сфері кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища. Визначено, що доповнення 2009 року КК України ст. 239-2 засвідчило позицію законодавця щодо важливості охорони як суспільних відносин у сфері екологічної безпеки, так й охорони такого природного об'єкта, як землі водного фонду. Також з'ясовано, що стан наукового дослідження питань незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах є доволі обмеженим, оскільки це дисертаційне дослідження є одним із перших, присвячених проблематиці досліджуваного кримінального правопорушення.

У *підрозділі 1.2 «Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»* акцентовано увагу на актуальності питань соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, оскільки з моменту доповнення КК України статтею 239-2 це питання не втратило актуальності, і з 2009 року вдалося забезпечити належний рівень кримінально-правової охорони як природного об'єкта так і суспільних відносин, які складаються довкола нього, а також пошуку шляхів удосконалення досліджуваної норми для забезпечення високого та належного рівня її застосування. Доведено, що криміналізація діянь, які посягають на землі водного фонду, зумовлена необхідністю як охорони суспільних відносин, так і природного об'єкта, а також наявністю

злочинних виявів та відсутністю відповідної кримінально-правової норми, за допомогою якої стало б можливо охороняти як суспільні відносини, так і природний об'єкт. Аргументовано, що доповнення КК України ст. 239-2 також зумовлено приписами Конституції України та суміжного законодавства. У процесі дослідження доведено актуальність криміналізації незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах і визначено чинники криміналізації діяння за посягання на землі водного фонду. Сформовано авторські пропозиції стосовно доповнення переліку критеріїв криміналізації діянь, серед яких: відносна поширеність діяння; конституційні чинники; міжнародно-правова необхідність; процесуальна можливість здійснення кримінального переслідування; повнота складу кримінального правопорушення.

У підрозділі 1.3 *«Кримінально-правова характеристика незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах за законодавством зарубіжних країн»* проаналізовано 12 законодавчих актів різних країн Європейського Союзу та констатовано відсутність окремої кримінально-правової норми, яка врегульовувала б питання кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду. Визначено етапи розвитку міжнародного законодавства, спрямованого на захист довкілля. Досліджено сім програм Європейського Союзу, що висвітлюють питання захисту довкілля. Проаналізовано досвід США і Великої Британії щодо кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища й суспільних відносин у цій сфері. Визнано позитивним досвід щодо підходу до кримінальної відповідальності, за яким поряд з обмеженням волі на особу обов'язково накладають і штрафні санкції, які потім спрямовують на усунення результатів злочинного посягання та відновлення природних об'єктів, поліпшення екологічної ситуації.

Розділ 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах» має чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»* встановлено, що використання різних термінологічних сполучень у назві ст. 239-2 КК України («незаконне заволодіння землями водного фонду») і диспозиції («незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду») ускладнює правозастосовну практику, оскільки використання в назві статті поняття ширшого, а в диспозиції – вузьчого не дає змоги чітко визначитися з одним із чотирьох обов'язкових елементів кримінального правопорушення, а саме об'єктом. Проаналізовано положення Конституції України та суміжного законодавства, з'ясовано, як слід тлумачити поняття «землі водного фонду» і «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду». Здійснено ґрунтовне дослідження предмета злочинного посягання, визначено коло ознак, якими він наділений. Вивчено судову практику у справах за обвинуваченням осіб у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 239-2 КК України, констатовано неправильне тлумачення та розуміння суддями предмета посягання, у зв'язку з ігнорування вказівки в диспозиції ст. 239-2 КК України на «ґрунтовність» земель водного фонду. Для вирішення та усунення цих прогалин опрацьовано пропозицію щодо доцільності внесення змін до назви й диспозиції ст. 239-2 КК

України, яку слід викласти такій редакції: «Порушення правил використання земель водного фонду».

У підрозділі 2.2 *«Зміст об'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»* обґрунтовано, що суспільна небезпечність незаконного заволодіння землями водного фонду полягає в декількох факторах: спричиняє шкоду суспільним інтересам в частині забезпечення права на екологічну безпеку; завдає шкоди суспільним інтересам, оскільки порушує приписи Конституції України та нормативних актів, які регулюють суспільні відносини щодо об'єкта посягання. Проаналізовано кожен термін, який характеризує об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, встановленого ст. 239-2 КК України, а саме: «незаконне», «заволодіння», «особливо великі розміри». Встановлено, що термін «заволодіння» не є характерним для складів кримінальних правопорушень, визначених у розділі VIII Особливої частини КК України, а тому ставить під сумнів доцільність розміщення ст. 239-2 КК України в ньому. Запропоновано відмовитися в контексті ст. 239-2 КК України від посилання на термін «заволодіння» оскільки, пріоритетом для цього складу кримінального правопорушення, з огляду на його розміщення в кримінальному законі, є суспільні відносини у сфері екологічної безпеки, а не відносини власності. Визначено, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду є: суспільна небезпечність діяння; суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок. Доведено, що в контексті ст. 239-2 КК України причинний зв'язок є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, оскільки досліджуване злочинне посягання завжди завдає шкоди як суспільним відносинам у сфері екологічної безпеки, так і безпосередньо природному об'єкту, на який здійснюють посягання. Окреслено перелік додаткових ознак незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, до яких віднесено час, обстановку, спосіб, засоби, знаряддя. Найголовнішою додатковою ознакою об'єктивної сторони в аспекті досліджуваного складу кримінального правопорушення визначено знаряддя, за допомогою якого реалізують злочинний умисел, оскільки предметом злочинного посягання є землі водного фонду в розмірі понад 10 кубічних метрів.

У підрозділі 2.3 *«Суб'єкт незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»* досліджено загальнонаукові підходи до тлумачення категорії «суб'єкт кримінального правопорушення» та його складових, здійснено аналіз законодавчо закріпленого визначення поняття суб'єкта кримінального правопорушення як одного з обов'язкових структурних елементів будь-якого складу кримінального правопорушення. Зіставлено погляди науковців на питання кримінальної відповідальності юридичних осіб, висвітлено авторську позицію щодо необхідності її реалізації для повноцінного забезпечення кримінально-правової охорони суспільних відносин в екологічній сфері. Зосереджено увагу на питаннях загального віку, з якого настає кримінальна відповідальність, зокрема за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 239-2 КК України; проаналізовано наукові позиції щодо можливості пониження віку, з якого особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, визначеного ст. 239-2 КК України. Встановлено, що у зв'язку з пришвидшеним розумовим і соціальним розвитком підлітків постала необхідність

розгляду питання щодо пониження загального віку настання кримінальної відповідальності. Досліджено загальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, зокрема вік, осудність. З'ясовано, що в розрізі ст. 239-2 КК України суб'єкт злочину є загальним, однак у процесі дослідження доведено, що в контексті цієї статті суб'єктами кримінального правопорушення можуть бути приватні особи, службові особи й особи спеціально зобов'язані. Проаналізовано санкції ст. 239-2 КК України та встановлено, що за вчинення досліджуваного кримінального правопорушення осіб можуть притягати до відповідальності у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а тому необхідним є розширення переліку суб'єктного складу шляхом його доповнення спеціальним суб'єктом.

У підрозділі 2.4 *«Характеристика суб'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»* досліджено позиції науковців щодо поняття суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, її ознак та їх змістового наповнення. Констатовано, що ознаки суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення поділяють на основні та факультативні. Аргументовано, що до основних ознак суб'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах слід віднести вину, оскільки вона визначає наявність суб'єктивної сторони та частково її зміст. До факультативних віднесено мотив і мету, оскільки про них не йдеться в ст. 239-2 КК України. Обґрунтовано, що суб'єктивну сторону незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах можна визначити в таких формах вини: умисна, змішана й необережна. Психічне ставлення суб'єкта злочинного посягання до діяння може бути виражене у формі як прямого умислу, так і необережності (злочинна самовпевненість і злочинна недбалість). Щодо суспільно небезпечних наслідків психічне ставлення особи може бути виражено в таких формах: умисній і необережній (злочинна самовпевненість та злочинна недбалість). Доведено, що факультативні ознаки суб'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, а саме мотив і мета, хоч на кваліфікацію і не вплинуть, однак охарактеризують особу злочинця та сприятимуть винесенню судом об'єктивного рішення у справі.

Розділ 3 «Кваліфікуючі ознаки та відмежування незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах від суміжних складів злочинів» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 *«Кваліфікуючі ознаки незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»* аргументовано, що склад кримінального правопорушення, визначеного в ст. 239-2 КК України, за ступенем суспільної небезпечності (тяжкості) містить три склади: основний (ч. 1 ст. 239 КК України); кваліфікований (ч. 2 ст. 239-2 КК України) та особливо кваліфікований (ч. 3 ст. 239-2 КК України). За результатами аналізу кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак незаконного заволодіння землями водного фонду виявлено необхідність їх удосконалення шляхом розширення. Така необхідність вбачається у звуженому викладі в чинній редакції ст. 239-2 КК України предмета й об'єкта злочинного посягання, тобто конкретизовано, що до земель водного фонду належать не всі землі, а лише фактичне дно водойми, яке вкрито ґрунтом.

Запропоновано доповнити ч. 2 ст. 239-2 КК України такими кваліфікуючими ознаками як: вчинення злочинного посягання спеціальним суб'єктом, тобто службовою особою з використанням службового становища; вчинення злочинного посягання на землях, які призначені для промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення; порушення правил користування землями водного фонду, що призвело до вилучення таких земель у значному розмірі. Доведено, що з огляду на предмет злочинного посягання для встановлення тяжкості наслідків злочинного посягання слід провести екологічну експертизу, а також залучити до справ спеціалістів у відповідних галузях з метою надання суду обґрунтованих висновків щодо ступеня наслідків, які були спричинені незаконним заволодінням землями водного фонду в особливо великих розмірах.

У підрозділі 3.2 *«Відмежування незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах від суміжних складів кримінальних правопорушень»* визначено, що суміжними з незаконним заволодінням землями водного фонду в особливо великих розмірах є кримінальні правопорушення, передбачені ст. 237, 238, 239, 239-1, 242 КК України, оскільки кожен із зазначених складів злочинів посягає на тотожні з незаконним заволодінням землями водного фонду в особливо великих розмірах об'єкти або ж їх об'єкти знаходяться в одній площині. Проведено відмежування цих складів кримінальних правопорушень від незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах шляхом визначення виключних індивідуальних ознак кожного злочинного посягання. Окреслено та проаналізовано до вказаних злочинних деліктів перелік суміжних адміністративних правопорушень. Констатовано неврегульованість питання адміністративної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах у випадку малозначності діяння. Доведено необхідність врегулювання питання адміністративної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах у випадку малозначності діяння та обґрунтовано недоцільність притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 53-4 КУпАП «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», оскільки ця стаття не охоплює предмет, об'єкт і суспільні відносини, що зазнають протиправного впливу в разі вчинення посягання на землі водного фонду.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження представлено теоретико-прикладне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному науково-правовому аналізі соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду, а також визначенні й аналізі його суб'єктного складу, об'єктивної сторони, кваліфікуючих ознак, розроблення рекомендацій, спрямованих на вдосконалення норми ст. 239-2 КК України та практики її застосування, які містять елементи новизни й мають практичну значущість. З огляду на поставлену мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження сформульовано основні висновки та пропозиції:

1. Аналіз наукових напрацювань, присвячених питанням незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, засвідчив украй обмежену їх кількість, а саме: декілька дисертаційних досліджень і монографій, у яких частково висвітлено окремі питання незаконного заволодіння землями водного фонду, а також обмаль наукових статей. Низький рівень наукового інтересу пов'язаний з поширеною серед учених позицією щодо можливості заміни ст. 239-2 КК України суміжними нормами. На підставі здійсненого дослідження доведено, що положення ст. 239-2 КК України є унікальними й актуальними, а подолання наявних в аналізованому складі кримінального правопорушення колізій є завданням як науковців, так і законодавця, що має бути виконано на належному рівні для забезпечення високого ступеня кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері екологічної безпеки та природного об'єкта.

2. За результатами аналізу національного кримінального законодавства, а також суміжних законодавчих актів, з огляду на чинники, що негативно позначаються на збереженні та раціональному використанні земель водного фонду, обґрунтовано необхідність криміналізації дій, спрямованих на незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах шляхом доповнення кримінального закону ст. 239-2. Внесення змін до КК України в частині доповнення досліджуваною нормою посприяло забезпеченню належного рівня кримінально-правової охорони об'єкта посягання та суспільних відносин, які складаються довкола нього, пошуку шляхів вдосконалення приписів досліджуваної норми для забезпечення належного рівня її застосування. Встановлено, що актуальність питання пов'язана і з приписами Конституції України та суміжного законодавства, у зв'язку із чим викладено авторську позицію щодо чинників криміналізації діяння за посягання на землі водного фонду, до яких слід віднести: відносну поширеність діяння; конституційні чинники; міжнародно-правові фактори; процесуальну можливість здійснення кримінального переслідування; повноту складу кримінального правопорушення.

3. Встановлено, що питання охорони навколишнього природного середовища, зокрема земель водного фонду, активно розвивалися завдяки міжнародно-правовій діяльності Організації Об'єднаних Націй за такими етапами: 1) визнання необхідності охорони навколишнього природного середовища та закріплення основоположних принципів, спрямованих на його охорону (Стокгольмська декларація, 1972 рік); 2) закріплення міжнародної співпраці у сфері охорони навколишнього природного середовища (Всесвітня хартія природи, 1982 рік); 3) зміцнення та вдосконалення міжнародних відносин у сфері охорони навколишнього середовища (Декларація з оточуючого середовища і розвитку, 1992 рік). Європейська практика нині охоплює такі акти: 1) Перша програма дій з навколишнього природного середовища (на 1973–1976 роки), прийнята країнами ЄС 1972 року; 2) Друга програма дій Європейських співтовариств, прийнята 1977 року, «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій навколишнього природного середовища»; 3) Програма дій Європейського Співтовариства «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій з навколишнього природного середовища» (1982–1986 роки); 4) Четверта програма дій з навколишнього природного середовища,

прийнята 19 жовтня 1987 року; 5) П'ята програма дій з охорони навколишнього середовища (1992–1999 роки); 6) Шоста програма дій з охорони навколишнього природного середовища; 7) Програма дій Союзу з охорони навколишнього природного середовища до 2020 року «Жити добре, в межах можливостей нашої планети». На підставі дослідження 12-ти кримінальних законів різних країн встановлено, що питанню кримінально-правової охорони саме земель водного фонду в законодавстві зарубіжних країн конкретної норми не відведено. Іноземні законодавці до вирішення питань кримінально-правової охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки підходять доволі консервативно, обмежуючись незначною кількістю приписів, які встановлюють межі кримінальної відповідальності за злочинні посягання загалом на довкілля. Цікавою для запозичення є практика США та Великої Британії у вирішенні питання відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення щодо природних об'єктів. Зазначені країни поряд з основним покаранням у вигляді позбавлення волі обов'язково застосовують штрафи, які згодом спрямовують на усунення результатів злочинного посягання та покращення екологічної обстановки загалом.

4. У ході дослідження питання об'єкта незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах встановлено невідповідність термінологічних сполучень використаних у назві та диспозиції ст. 239-2 КК України. Доведено, що поняття, використане в назві ст. 239-2 КК України «Незаконне заволодіння землями водного фонду», є ширшим, ніж те, яке використано в диспозиції «Незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду». Доведено необхідність врегулювання цього термінологічного питання. Досліджено предмет злочинного посягання та встановлено, що він є ширшим ніж зазначається в ч. 1 ст. 239-2 КК України оскільки, землі водного фонду складаються не лише з ґрунтового покриття дна водойми. Перелік земель водного фонду згідно проведеного аналізу суміжного законодавства свідчить про те, що він є доволі широким, а отже з метою належного захисту суспільних відносин потребується внесення змін до назви та диспозиції ст. 239-2 КК України шляхом їх викладення в наступній редакції «Порушення правил використання земель водного фонду». Про необхідність внесення зазначених змін свідчить і здійснений аналіз судової практики, на основі якого встановлено, що суди неправильно тлумачать предмет злочинного посягання, що своєю чергою слугує винесенню незаконних рішень.

5. Встановлено, що суспільна небезпечність незаконного заволодіння землями водного фонду проявляється в таких факторах: спричиняє шкоду суспільним інтересам в частині забезпечення права на екологічну безпеку; завдає шкоди суспільним інтересам, оскільки порушує приписи Конституції України й нормативних актів, які регулюють суспільні відносини щодо об'єкта посягання. Доведено, що термін «заволодіння» не є характерним для складів кримінальних правопорушень, визначених у розділі VIII Особливої частини КК України, а тому ставить під сумнів розміщення ст. 239-2 КК України в ньому. Обґрунтовано пропозицію щодо відмови в контексті ст. 239-2 КК України від посилання на термін «заволодіння», оскільки першочергово ця норма спрямована захищати відносини у сфері екологічної безпеки, а не власності. Аргументовано, що обов'язковими

ознаками об'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду є: суспільна небезпечність діяння; суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок. У контексті ст. 239-2 КК України причинний зв'язок є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, оскільки досліджуваний склад кримінального правопорушення завжди завдає шкоди як суспільним відносинам, так і природному об'єкту. Окреслено перелік додаткових ознак незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, до яких віднесено час, обстановку, спосіб, засоби, знаряддя. Найголовнішою додатковою ознакою об'єктивної сторони в розрізі досліджуваного складу кримінального правопорушення визначено знаряддя вчинення злочинного посягання, за допомогою якого реалізують злочинний умисел. Оскільки предметом кримінального правопорушення є землі водного фонду в розмірі понад 10 кубічних метрів, то є очевидним неможливість вчинення злочинного посягання без використання спеціальної техніки. Доведено необхідність перегляду віку, з якого особу можливо притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 239-2 КК України, а також перегляду питання можливості притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

6. Досліджено загальні ознаки суб'єкта злочину, такі як вік, осудність. Доведено, що в контексті ст. 239-2 КК України суб'єктами кримінального правопорушення можуть бути приватні особи, службові особи та особи спеціально зобов'язані. Проаналізовано санкції ст. 239-2 КК України та встановлено, що за вчинення досліджуваного кримінального правопорушення особа може бути притягнена до відповідальності у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю, а тому є необхідним розширення переліку суб'єктів злочинного посягання, шляхом доповнення спеціальним суб'єктом.

7. З'ясовано, що суб'єктивну сторону незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах можна визначити в таких формах вини, як умисна, змішана та необережна. Психічне ставлення суб'єкта злочинного посягання щодо діяння може бути у формі як прямого умислу, так і необережності (злочинна самовпевненість, злочинна недбалість). Щодо суспільно небезпечних наслідків психічне ставлення особи може бути виражено в таких формах: умисній і необережній (злочинна самовпевненість, злочинна недбалість). Доведено, що факультативні ознаки суб'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, а саме мотив і мета, хоч на кваліфікацію і не вплинуть, однак дадуть можливість детальніше охарактеризувати особу злочинця та сприятимуть винесенню судом об'єктивного рішення у справі.

8. Визначено, що кримінальне правопорушення передбачене ст. 239-2 КК України, містить три склади злочину: основний (ч. 1 ст. 239 КК України); кваліфікований (ч. 2 ст. 239-2 КК України) й особливо кваліфікований (ч. 3 ст. 239-2 КК України). За результатами аналізу кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак незаконного заволодіння землями водного фонду констатовано необхідність удосконалення їх шляхом розширення. Така необхідність вбачається у звуженому викладі в чинній редакції ст. 239-2 КК України предмета й об'єкта злочинного посягання, тобто конкретизовано, що до земель водного фонду належать не всі землі, а лише фактичне дно водойми, яке вкрито ґрунтом. Запропоновано доповнити

ч. 2 ст. 239-2 КК України такими кваліфікуючими ознаками як: вчинення злочинного посягання спеціальним суб'єктом, тобто службовою особою з використанням службового становища; вчинення злочинного посягання на землях, які призначені для промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення; порушення правил користування землями водного фонду, що призвело до вилучення таких земель у значному розмірі. Доведено, що з огляду на предмет злочинного посягання для встановлення тяжкості наслідків слід проводити екологічну експертизу та залучати до справ спеціалістів відповідних галузей з метою надання суду обґрунтованих висновків щодо ступеня наслідків, які були спричинені незаконним заволодінням землями водного фонду в особливо великих розмірах.

9. Аргументовано, що суміжними зі ст. 239-2 КК України є склади злочинів, передбачені ст. 237, 238, 239, 239-1, 242 КК України, оскільки кожне із цих кримінальних правопорушень посягає на тотожні з незаконним заволодінням землями водного фонду в особливо великих розмірах об'єкти або ж їх об'єкти знаходяться в одній площині. Відмежовано зазначені склади кримінальних правопорушень від незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах шляхом встановлення індивідуальних ознак кожного злочинного посягання. Визначено до цих злочинних посягань перелік суміжних адміністративних правопорушень. Констатовано неврегульованість питання адміністративної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах у випадку малозначності діяння. Доведено недоцільність врегулювання питання адміністративної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах у випадку малозначності діяння шляхом притягнення осіб до адміністративної відповідальності за ст. 53-4 КУпАП «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», оскільки ця стаття не охоплює предмет, об'єкт і суспільні відносини, що зазнають протиправного впливу в разі вчинення посягання на землі водного фонду.

За результатами проведеного дисертаційного дослідження запропоновано викласти ст. 239-2 КК України в такій редакції:

«Стаття 239-2. Порушення правил використання земель водного фонду

1. Порушення правил використання земель водного фонду...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища або на землях промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення або якщо таке порушення призвело до вилучення таких земель у значному розмірі...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки...».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сівак О. В. Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України): до проблеми об'єкту злочинного посягання. *Право і суспільство*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 167–172.

2. Сівак О. В. До питання кримінально-правової охорони земель водного фонду за законодавством зарубіжних країн. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/2. С. 132–137.

3. Сівак О. В. Суб'єктивна сторона незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України): до питання превентивних заходів вчинення злочинного посягання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 268–270.

4. Сівак О. В. До питання деяких проблемних аспектів об'єктивної сторони незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 216–219.

5. Сівак О. В. Положення ст. 239-2 КК України, як спосіб забезпечення реалізації конституційних прав людини та громадянина. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 219–223.

6. Сівак О. В. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. *Перші економіко-правові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 4 берез. 2014 р.). Львів, 2014. С. 130–131.

7. Сівак О. В. Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах: питання розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності. *Треті економіко-правові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 26 черв. 2014 р.). Львів, 2014. С. 95–97.

8. Сівак О. В. Деякі питання суб'єкту незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. *Одинадцяті економіко-правові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 26 квіт. 2016 р.). Львів, 2016. С. 110–113.

9. Сівак О. В. Об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України. *Дванадцяті економіко-правові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Львів, 24 трав. 2016 р.). Львів, 2016. С. 92–95.

10. Сівак О. В. Узгодження термінологічних сполучень як спосіб вирішення проблемних питань об'єкту складу злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України (Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах). *Сучасний вимір держави і права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19–20 трав. 2017 р.). Львів, 2017. С. 48–51.

11. Сівак О. В. Щодо питання врегулювання кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду за законодавством США та Великобританії. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ, 2022. С. 301–303.

12. Сівак О. В. До питання доцільності розширення кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 239-2 Кримінального кодексу України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 342–345.

АНОТАЦІЯ

Сівак О. В. Кримінально-правова характеристика незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2023.

У дисертації здійснено комплексне дослідження питань кримінально-правової характеристики незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. Висвітлено комплекс теоретичних і практичних питань за результатами вивчення стану наукового дослідження та соціальної обумовленості незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. На підставі теоретичних напрацювань і ґрунтовної емпіричної бази дослідження, урахувавши позитивний та негативний досвід зарубіжних країн, запропоновано зміни й доповнення до національного кримінального закону, спрямовані на вдосконалення ст. 239-2 «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах» КК України та внесення змін до назви й диспозиції статті, а також розширення переліку кваліфікуючих ознак.

Ключові слова: землі водного фонду, кримінально-правова характеристика, особливо великі розміри, довкілля, екологічна безпека, кваліфікуючі ознаки, суміжні кримінальні правопорушення.

SUMMARY

Sivak O. V. Criminally-legal characteristic of illegal seizure of lands of the water fund in especially large quantities. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penal Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

In the thesis, a comprehensive study of the issues of the criminal law characteristics of the illegal acquisition of water fund lands on a particularly large scale was conducted.

For the first time, the provisions of international legislation aimed at protecting natural environment were analysed and the stages of its development were determined. The absence of specific provisions establishing the limits of criminal responsibility for the illegal acquisition of water fund lands on a particularly large scale was revealed.

It is proposed to improve the provisions of Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine by proving and justifying the need to change the wording of the title and disposition of the article to “Violation of the regulations on the use of water fund lands”, which will enable to fully cover the subject of criminal encroachment, which will not only include the soil surface layer of water fund lands, but all lands of the water fund, as defined by land and water legislation. Besides, to ensure a clear understanding of the subject and object of the crime specified in Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine, it is proposed to abandon the category of “acquisition” used in the provisions of Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine, since the use of the said term is not inherent to the essential elements of criminal offences defined in Chapter VIII of the Special Part of the

Criminal Code of Ukraine, as it is inherent to the essential elements of criminal offences against property.

Arguments are presented regarding the need to expand the list of qualifying signs of the crime specified in Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine by supplementing the already existing ones with the following: illegal acquisition of the surface (soil) layer of water fund lands on a particularly large scale committed repeatedly or by previous concert by a group of persons, an official using an official position or on industry, transport, communications, energy, defence and other-purpose lands or if this violation led to the seizure of these lands on a large scale.

According to the results of the analysis of the sanctions of Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine, which is not the subject of study of this thesis, the need to expand the subject structure of criminal encroachment by providing arguments in favour of its supplement by a special subject was revealed.

During the study, it was found and substantiated that the subjective aspect of illegal acquisition of water fund lands on a particularly large scale can be expressed in such forms of guilt as: intentional, mixed and negligent. The mental attitude of the subject of a criminal offence towards the act can be both in the form of direct intent and negligence (criminal self-confidence and criminal negligence). With regard to socially dangerous consequences, the mental attitude of a person can be expressed in the following forms: intentional and negligent (criminal self-confidence and criminal negligence).

It was established that the crimes specified in Articles 237, 238, 239, 239-1, 242 of the Criminal Code of Ukraine would be incident to the illegal acquisition of water fund lands on a particularly large scale, as each of the said crimes affects identical objects or their objects are located in the same plane. A distinction between the said types of crimes and the illegal acquisition of water fund lands on a particularly large scale was made by determining the exhaustive individual characteristics of each criminal offence. The list of related administrative delicts was determined for the said criminal offences. It was established that there was no settlement of the issue of administrative responsibility for the illegal acquisition of water fund lands on a particularly large scale in respect of minor acts.

The presented novels are aimed at improving the provisions of Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine, facilitating of law enforcement activities, harmonising the current legislation on criminal responsibility and the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: land of the water fund, criminally legal characteristic, especially large quantities, environment, ecological safety, qualifying signs, related crimes.